

CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ LA INSTITUTUL DE STAT DE MEDICINĂ DIN CHIȘINĂU (1945–1990)

DOI: 10.5281/zenodo.3989281
CZU: 001.89:61:378.2(478)1945-1990

Doctor în istorie **Ion Valer XENOFONTOV**

E-mail: ionx2005@yahoo.com

Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova

Doctor în istorie **Lidia PRISAC**

E-mail: lidiaprisac@yahoo.com

Institutul Patrimoniului Cultural

SCIENTIFIC RESEARCH AT THE CHISINAU STATE INSTITUTE OF MEDICINE (1945–1990)

Summary. Scientific activity, one inherent in higher education institutions, was appreciated from the beginning as a basic one in the complex functioning of the Chisinau State Institute of Medicine. In 1949, the Institute obtained the right to defend doctoral theses and to confer scientific doctoral degrees in medical sciences, and in 1964 – to conferring the title of doctor habilitat in medicine. Based on non published materials selected in public and private archives, and the literature, in this article the authors analyze the complex scientific activity of Chisinau State Institute of Medicine in 1945–1990 period of time. Unlike other higher education institutions created in Moldavian SSR, the one in medical field had specific features. It was founded on the basis of scholars with a high pedagogical and scientific experience from prestigious scientific-didactic and clinical centers, being, thus, perpetuated the tradition of important medical scientific schools from Russian Empire and Soviet Union.

Keywords: Chisinau State Institute of Medicine, science, higher education, medicine, 1945–1990 years.

Rezumat. Activitatea științifică, una inerentă instituțiilor de învățământ superior, a fost declarată din start ca una de bază a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. În 1949, Institutul a obținut dreptul de susținere a tezelor de doctor și de conferire a titlurilor științifice de doctor în științe medicale, iar în 1964 – de susținere a titlului de doctor habilitat în medicină. Pe baza materialelor inedite selectate în arhive publice și private, precum și a literaturii de specialitate, autorii analizează activitatea științifică complexă a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău în anii 1945–1990. Spre deosebire de alte instituții de învățământ superior ce activau în RSS Moldovenească, cea din domeniul medical avea particularități specifice. Ea a fost fondată în baza unei echipe de profesioniști cu o mare experiență pedagogică și științifică, instruiți temeinic în centre științifico-didactice și clinice prestigioase, fiind, astfel, perpetuată tradiția unor importante școli științifice medicale din Imperiul Rus și din Uniunea Sovietică.

Cuvinte-cheie: Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, știință, învățământ superior, medicină, anii 1945–1990.

După cel de-al Doilea Război Mondial, în RSS Moldovenească, cercetarea în domeniul medicinei se desfășura în cadrul a două instituții: Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (ISMC) și Institutul Moldovenesc de Epidemiologie și Microbiologie al Ministerului Ocrotirii Sănătății al RSS Moldovenești (constituit la 31 iulie 1946) [1]. Ulterior, au fost create Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în Tuberculoză (1959) [2], Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Oncologiei (1960) [3; 4] și Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Ftiziologiei (1961), care au adus o contribuție substanțială în dezvoltarea științei medicale în Moldova.

În scopul coordonării activității științifice, s-a constituit Consiliul științific medical al Comisariatului Norodnic al Ocrotirii Sănătății din RSS Moldovenească în frunte cu profesorul N. I. Kornetov [5]. Din compo-

nența Consiliului științific au făcut parte 16 profesori de la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău (foto 1). Cea dintâi ședință a Consiliului științific a fost convocată la 2 noiembrie 1945 [6].

În primii ani postbelici, cercetările științifice la ISMC au fost inițiate de personalități consacrate ale științei și medicinei de la Institutul de Medicină din Kislovodsk transferat la Chișinău, printre care: F. Agheichenko (morfopatologie), S. Blinkin (microbiologie), M. Borzov (dermatovenerologie), V. Ceurin (otorinolaringologie), A. Furman (terapie-semiologie), A. Kocerghinski (obstetrică și ginecologie), N. Kornetov (terapie de spital), I. Sorocean (chirurgie) (foto 2), N. Kuznețov (histologie), M. Ghehtman (medicină socială și organizarea ocrotirii sănătății), F. Golub (chirurgie de spital), A. Lvov (chirurgie generală), A. Molohov (psihiatrie), S. Rubașov (chirurgie de

facultate), L. Rozenier (boli infecțioase), B. Șarapov (neurologie și neurochirurgie), N. Starostenko (terapie de facultate), N. Harauzov (farmacologie) (foto 3), A. Zubkov (fiziologie) ș.a. Ei sunt considerați fondatori ai unui șir de școli științifice medicale din perioada postbelică în RSSM [7]: de chirurgie, ortopedie, neurologie, psihiatrie, obstetrică și ginecologie, otorinolaringologie, boli interne, pediatrie, anatomie normală și patologică, biologie, sănătate publică etc. [8].

Activitatea științifică, inerentă instituțiilor de învățământ superior, a fost concepută din start ca una de bază în ISMC. Evident, neajunsurile în îndeplinirea planurilor de activitate științifică au fost puse pe seama pregătirii precare a cadrelor științifice; nu toate catedrele erau implicate activ în cercetare, deși se preocupau de tematici esențiale pentru sănătatea publică. Profesorilor cu grade științifice care neglijau activitatea de cercetare li se aduceau critici acerbe. Drept exemple negative, erau menționați profesorul Moghilev (Catedra de obstetrică și ginecologie) și doctorul habilitat în medicină Cecurin (Catedra de otorinolaringologie) [9].

În primăvara anului 1946, la ISMC s-a desfășurat prima conferință științifică. Comitetul organizatoric a fost prezidat de directorul Ipatie Sorocean. În septembrie 1946, în legătură cu consemnarea unui an de la fondarea instituției, a mai avut loc o conferință. Alături de profesori, în viața științifică au început să fie implicați studenții. Cadrele didactice urmau să acorde consultații în vederea organizării unor cercuri științifice studențești. Astfel, s-a constituit *Asociația științifică studențească* condusă de profesorul B. I. Șarapov, discipolul fiziologului rus Ivan Pavlov, primul laureat al Premiului Nobel (1904) din Imperiul rus. La prima sesiune științifică studențească, din 27 de comunicări prezentate au fost scoase în evidență cele ale lui T. Prodan (anul II) și E. Maloman (anul I) [10]. De o popularitate largă se bucura *Cercul științific studențesc*, organizat sub egida Catedrei de medicină socială, în

anul fondării acesteia – 1945. În cadrul Cercului au activat peste 1 000 de studenți, ulterior promotori ai ocrotirii sănătății (foto 4) [11].

Pe 31 martie 1947, Ipatie Sorocean a expediat Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești *Planul activității de cercetare științifică al Institutului de Medicină de Stat din Chișinău pentru anii 1946–1950*. Documentul prevedea 15 direcții de cercetare: consecințele medico-sanitare ale războiului și acțiunile de lichidare ale acestora pe teritoriul RSS Moldovenești; trauma de război și restabilirea funcțională în urma leziunilor provocate de arme; infecțiile de tifos; sănătatea copiilor; tuberculoza; sifilisul; malarie; starea de funcționare și diagnosticul organelor interne; avitaminoza și hipovitaminoza; neoplasmale maligne; ulcerul peptic; anestezia; arhitectonica țesutului conjunctiv și a structurilor musculare; sistemul nervos/morfologia, fiziologia și clinica; antibioticele. De semnalat faptul că cercetările privind consecințele sanitare ale celui de-al Doilea Război Mondial asupra populației se desfășurau și în Institutul Moldovenesc de Epidemiologie și Microbiologie al Ministerului Ocrotirii Sănătății.

În anul 1948, în ISMC a mai fost inclusă o temă de cercetare: patologia regională, inclusiv malarie [12]. Deși documentul era unul de emanație politică, urmând să fie în congruență cu executarea celui de-al „patrulea cincinal stalinist”, el viza o problemă de sănătate importantă a populației din anii imediat postbelici. Caracterul pragmatic al cercetărilor în domeniul medicinei era intens promovat și în presa republicană [13].

În același an, 1948, a fost pregătit pentru editare primul volum al lucrărilor științifice ale Institutului, care însuma 25 de coli de tipar. Se remarcă lucrările profesorilor S. Blinkin și A. Lvov, ale conf. univ. N. Harauzov, consacrate problemei antibioticelor. Rezultatele cercetării malariei, a *febris pappatassi* și a altor boli regionale, au fost implementate de profesorul Nicolae Kornetov.

Foto 1. Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, 1945/1946.

Foto 2. Ipatie SOROCEAN,
primul director al ISMC
(1945–1948).

Într-o notă informativă din 17 ianuarie 1949, privind cercetarea unor probleme științifice medicale și elaborarea lucrărilor științifice din cadrul ISMC și al Institutului Moldovenesc de Epidemiologie și Microbiologie, semnată de M. I. Suharev, ministrul Ocrotirii Sănătății al RSS Moldovenești, conferențiarul N. A. Harauzov, directorul ISMC, și N. N. Ejov, directorul Institutului Moldovenesc de Epidemiologie și Microbiologie, este prezentat un tablou de ansamblu. Astfel, din cele 16 problematice de cercetare au fost considerate prioritare trei: lichidarea consecințelor medico-sanitare ale războiului, antibioticele și patologia regională, inclusiv malarie. Din cele 53 de teme planificate pentru anul 1948 au fost efectuate următoarele: lichidarea consecințelor medico-sanitare ale războiului – 14; patologia regională – două; tuberculoza și ulcerul peptic – patru; anestezia și bolile nervoase – patru; antibioticele și alte subiecte de actualitate ale medicinei teoretice și clinice – 15.

Au fost editate patru monografii, inclusiv din domeniul științei militare, în baza experienței din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Menționăm monografia lui S. M. Rubașov și N. P. Saharin *Plăgile piciorului prin armă de foc*, distinsă în 1947 cu un premiu

Foto 3. Nicolae HARAUZOV,
cel de-al doilea director al ISMC (1948–1951),
primul director cu titlu științific.

unional. Au mai fost editate două broșuri: una a profesorului A. Furman, consacrate diagnozei și tratamentului tuberculozei și alta a profesorului M.V. Borzov, referitoare la bolile venerice.

În epoca stalinistă până și știința medicală, nemai-vorbând de procesul de instruire medicală (foto 5), ceda propagandei comuniste, o mostră în acest sens fiind lucrarea conferențiarului M.I. Ghehtman *Cinci ani de muncă la restabilirea sistemului de sănătate publică a RSS Moldovenești după eliberarea republicii de ocupații germano-români*.

Unele lucrări răspundeau la necesitățile pragmatice ale timpului, relevantă fiind cea semnată de profesorul N.A. Nicogosean – *Studierea și caracteristica complexului climateric în orașul Chișinău*, centrată pe „soluționarea unor probleme ce țineau de reconstrucția capitalei RSS Moldovenești”.

Problemelor legate de consecințele războiului în domeniul sănătății publice li se acorda o atenție deosebită. Bunăoară, în contextul subiectului *Tratarea invalizilor Marelui Război pentru Apărarea Patriei și problema traumelor militare*, asistentul universitar Chirnicenco* a studiat calitatea protezelor în Moldova și a venit cu propuneri de îmbunătățire a acestora. În cadrul instituției

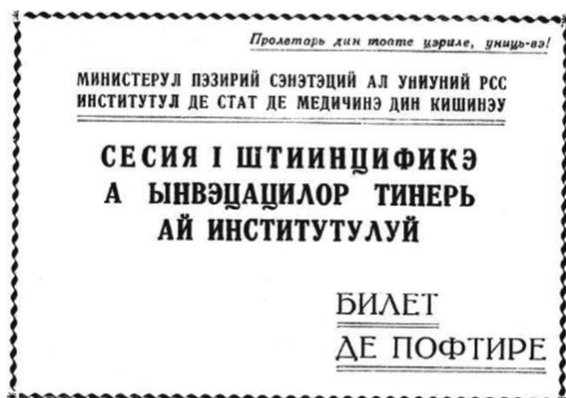

Foto 4. Eveniment datând cu circa anul 1950.

Foto 5. Examenul de stat la ISMC, 1951.

Foto 6. Natalia GHEORGHIU, autoarea primei teze de doctor în medicină susținute în cadrul ISMC, în 1949.

se studia moștenirea științifică a lui I. P. Pavlov; conferențiarul Nicolae Harauzov era preocupat de studierea plantelor medicinale din Moldova [14] etc.

De specificat că, potrivit Dispoziției nr. 794-p din 17 mai 1949 a Sovietului de Miniștri al RSSM, semnată de Emilian Bucov, vicepreședinte al Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești, urmă să fie creată, sub egida Bazei Moldovenești de Cercetări Științifice a AȘ a URSS, Comisia pentru Studierea Complexă a Materiei Prime de Plante Tehnice și Medicinale în RSS Moldovenească. În componența acestei Comisii, conduse de profesorul V. N. Andreev, dr. în biologie, urma să intre și un reprezentat al ISMC [15].

Prima teză de doctor în medicină la ISMC a fost susținută la 21 aprilie 1949 de Natalia Gheorghiu (1914–2001) (foto 6). În teza sa, intitulată *Tratamentul chirurgical al bonturilor de amputare a femurului și gambei*, Natalia Gheorghiu, cu studii la Facultatea de Medicină a Universității din București (1933–1940), a analizat materialele privind tratamentul ostașilor răniți în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În 1953 ea a susținut la Moscova teza de doctor habilitat. În anii 1963–1966, 1968–1969, Natalia Gheorghiu a deținut funcția de vicerector al ISMC. În 1971 a devenit membru corespondent al Academiei de Științe Medicale a Uniunii Sovietice, unica reprezentantă din Moldova. Este fondatoarea Școlii de chirurgie pediatrică din RSSM. La 21 aprilie 1965 Nicolae Anestiadi a susținut prima teză de doctor habilitat în cadrul ISMC (foto 7).

Campaniile ideologice staliniste din URSS au adus prejudicii enorme activității instructive și științifice a Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. Impactul negativ s-a reflectat în conținutul programelor de studiu, activitatea personalului didactic, calitatea procesului de predare și cercetare, în particular, și starea morală, în general. Acest aspect este abordat de autori (Lidia Prisac, Ion Xenofontov) în alte lucrări.

Foto 7. Nicolae ANESTIADI, autorul primei teze de doctor habilitat în medicină susținute în cadrul ISMC, în 1965.

La începutul anilor 1950, patrimoniul științific și clinic al catedrelor ISMC însuma cca 100 de studii. Totodată, se constatau anumite deficiențe în diseminarea rezultatelor științifice. Pe parcursul celor șapte ani de activitate a Institutului au fost elaborate doar două culegeri de materiale științifice. Potrivit unei scrisori din 28 mai 1952 a secretarului CC al PC(b)M. B. Gorbani adresate lui M. A. Suslov, secretar al CC al PC(b) din toată Uniunea, se solicita permisiunea ca ISMC să-și editeze lucrările științifice independent, cu o regularitate de două ori pe an, a câte 15 coli de tipar, cu un tiraj de 1 500 de exemplare. Drept argument se invoca faptul că „lucrările deja elaborate și de o importanță vitală pentru practica medicală își așteaptă rândul câte doi-trei ani pentru a fi publicate, fapt ce împiedică implementarea noilor metode de diagnosticare, tratament și profilaxie” [16].

O direcție importantă de cercetare constituiau traumatismele lucrătorilor agricoli. În această activitate erau implicați angajații de la 20 de catedre, care desfășurau investigații în raioanele Dubăsari și Căușeni.

În 1954, principala problemă științifică identificată a fost cea a traumatismelor și profilaxiei acestora. În investigarea subiectului respectiv erau antrenate 14 catedre. Activitatea Catedrei de fizică, chimie și biologie a fost blamată ca una ce nu ia în seamă planurile de activitate științifică, și anume tematica patologiei regionale, în mod special – traumatismele în agricultură –, considerate, în contextul colectivizării, una prioritară, cu profunde aspecte pragmatice [17].

Potrivit informației furnizate la 14 martie 1955 de Secția de Știință și Cultură a CC al PCM, colectivul ISMC era antrenat în trei tematici esențiale: valorificarea moștenirii lui I. P. Pavlov; diagnostică, tratamentul și profilaxia; morbiditatea, traumatismele din domeniul agricol și în procesul de producere. Cele mai importante lucrări au fost considerate monografiile

profesorilor N. T. Starostenko (foto 8) (*Boala Botkin, Noua metodă de tratament a pacienților cu ulcer*), I. N. Kurlov (*Tratamentul trahomului cu sintehomicină*) și ale asistentului universitar C. Țăbărnă (*Tratamentul chirurgical al ihinococului pulmonar*); cele ale Catedrei de boli infecțioase (*Tratamentul febrei tifoide cu antibiotice*) și ale Catedrei de anatomie patologică (*Studiul modificărilor sistemului nervos în tuberculoza pulmonară*). Printre problemele depistate în organizarea cercetărilor științifice era semnalată slaba organizare a bazei experimentale. Aceste realități ale infrastructurii de cercetare precare au fost depistate și de o comisie de la Moscova. De aceea, s-au solicitat finanțări în proporție de 300 000 de ruble pentru achiziții.

În anul 1953, reprezentanții ISMC, grație recunoașterii profesionale, au fost incluși în componența Consiliului de coordonare a activității de cercetări științifice, instituit sub egida Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS [24]. Iar la 2 iunie 1956 reprezentantul instituției (în persoana directorului, Nicolae Starostenko) a fost desemnat în Consiliul de coordonare a activității științifice din republică, aflat sub egida Sovietului de Miniștri al RSSM. Potrivit Regulamentului, Consiliul de coordonare aborda și monitoriza „planurile tematice ale activității de cercetare ale instituțiilor de cercetare și ale instituțiilor de învățământ din republică”, lua „în considerare propunerile instituțiilor de cercetare și ale instituțiilor de învățământ superior care trebuiau aplicate în economia națională” [18]. Componența Consiliului de coordonare, cu același reprezentant, a fost confirmată și în anul 1958, când au fost constituite 26 de secții. Secția de medicină și de ocrotire a sănătății avea opt membri: N. T. Starostenko (președinte), V. V. Cupreanov, M. V. Borzov, N. N. Ejov, D. Sckripnicenko, E. Șleahov, Muntean*, Țarkov* [19].

La 26 aprilie 1958 s-a întrunit prima ședință lărgită a Consiliului de coordonare, în cadrul căreia

Nicolae Starostenko a propus să fie extinsă componența Secției de medicină. La cea de-a doua ședință a Consiliului de coordonare, din 20 iunie 1958, s-au examinat noile metode, recomandate de savanți, de combatere a bolilor umane în vederea măririi duratei de viață și îmbunătățirii sănătății oamenilor. Și de data aceasta Nicolae Starostenko a venit cu precizări: „În Secția de medicină și de ocrotire a sănătății, unele subiecte ale cercetării radiobiologice s-au modificat. Problema este definită astfel: studiul radiației ionizante și efectul acesteia asupra funcțiilor organismului. Ultima dată, în cadrul Secției au fost discutate trei probleme, iar acum s-a decis a mai adăuga o problemă, cea de sănătate și igienă... Există baze de odihnă, resurse, probleme sanitare și de igienă a industriei de conserve și alimentare... Există unele comentarii... în privința funcțiilor biologice ale vitaminelor, care ar trebui să fie efectuate împreună cu ISMC...”.

Drept urmare a acestei intervenții, s-a decis includerea ISMC în lista executorilor temei *Funcțiile biologice ale vitaminelor și perfecționarea modalităților de utilizare a acestora*. Ulterior, Consiliul de coordonare se întrunea pentru a eficientiza aplicarea în practică a investigațiilor respective [20]. Nicolae Starostenko semna despre declinul de subiecte în Secția de medicină și ocrotire a sănătății, fapt care venea semnificativ în contradicție cu problematicile de cercetare extinse. Se constata că planul științific de activitate al ISMC era adecvat, fiind susținut de Consiliul de coordonare al Ministerului Sănătății. Subiectele de cercetare în domeniul medicinei erau direcționate spre Academia de Științe. În felul acesta, se concluziona că temele științifice abordate erau numeroase, însă recurente. Pe viitor, se propunea ca setul de subiecte să fie redus, revăzut și ca acestea să aibă acoperire financiară. Totodată, ISMC i se solicita planificarea unor teme mai generale și mai puțin teoretizate [21].

Foto 8. Profesorul Nicolae STAROSTENKO, strălucit orator, la o prelegere, 1947. A fost cel de-al patrulea director al ISMC (1953–1959).

Un moment esențial ce avea să marcheze viața științifică a Institutului a fost conferința dedicată primului deceniu de la fondarea acestuia. Au fost publicate rezumatele comunicărilor științifice, s-a desfășurat o expoziție a lucrărilor științifice, au fost expuse standuri ce reflectau realizările ISMC. Din cele 25 de comunicări științifice, 12 au fost prezentate de absolvenții instituției, dovadă a consolidării potențialului științifico-organizatoric al ISMC. Au fost publicate și rezumatele lucrărilor științifice studențești [22]. Totodată, în octombrie 1955, la Chișinău s-au convocat ședințele comune ale Prezidiului Academiei de Științe Medicale din URSS și ale Colegiului Ministerului Ocrotirii Sănătății din RSSM. La acest eveniment au participat cca 50 de savanți-medici din Moscova, Kiev și din alte orașe ale Uniunii Sovietice, 200 de organizații științifice și medici din Moldova sovietică. În presă au fost publicate materiale consacrate „deceniului slăvit” [23]. La sesiunile științifice organizate de ISMC participau și medici din raioane. De exemplu, la sesiunea Consiliului științific al ISMC din anul 1956 au luat parte 50 de medici din Soroca [24].

Unele tematici de cercetare erau solicitate pornind de la necesitățile stringente ale societății. La 4 martie 1959 a fost emisă Hotărârea nr. 80 a Sovietului de Miniștri al RSSM, *Cu privire la intensificarea cercetărilor științifice în domeniul cancerului și de îmbunătățire a ajutorului oncologic acordat populației RSS Moldovenești*. În document se menționa că „nivelul de cercetare în domeniul oncologic nu îndeplinește încă cerințele pentru studierea complexă a problemei cancerului. Identificarea cauzelor apariției bolilor oncologice și stabilirea mijloacelor de prevenire, a metodelor de diagnosticare precoce și tratamentul eficient al acestuia sunt sarcinile primordiale ale științei medicale sovietice și necesită eforturi combinate ale medicilor, biologilor, chimiștilor, fizicienilor și altor specialiști... Propaganda anticancer în rândul populației nu este suficient promovată”. În continuare, documentul face referință la Ministerul Ocrotirii Sănătății al RSS Moldovenești și la ISMC, care „întreprind puține acțiuni pentru a identifica cauzele cancerului, diagnosticarea timpurie și tratamentul combinat în timp util”. Din această cauză, s-a decis „de a pune în responsabilitatea Ministerului Ocrotirii Sănătății din RSS Moldovenească (A. Diskalenko) să ia măsuri pentru îmbunătățirea cercetării în domeniul cancerului și de a organiza controlul anticancer în republică. În acest scop, se recomandă: a) a organiza, pe baza catedrelor ISMC, a Institutului Moldovenesc de Epidemiologie, Microbiologie și Igienă și a altor instituții medicale din republică, o activitate amplă de cercetare în domeniul cancerului; b) a se depune eforturi pentru implementarea în prac-

tică a ultimelor realizări din domeniul științei medicale în vederea tratării cancerului” [25].

Executarea planurilor de cercetare științifică era mereu monitorizată de autoritățile centrale. Astfel, la 21 iunie 1960, A. Diskalenko, ministrul Ocrotirii Sănătății al RSSM, informa conducerea supremă de partid despre activitatea de cercetare la ISMC. Se constatau atât realizări, cât și deficiențe. Pentru anul 1959, bunăoară, au fost planificate 158 de teme, însă executate doar 133. În afara temelor prevăzute executării au fost elaborate altele 89. Pentru anul 1960 au fost planificate 164 de teme. Din perspectiva dată, „aceste cifre demonstrează că Institutul nu s-a dezis de diversitatea de teme, că unele subiecte sunt elaborate individual de unii angajați, că lipsesc forțe centralizate și complexe, acestea fiind dispersate la diferite catedre ale instituției. În ISMC nu se realizează astfel de teme de cercetare, importante pentru RSS Moldovenească, cum ar fi tratamentul și profilaxia tuberculozei, a bolilor oncologice, a glandei tiroide, este slab abordată problematica agrementului ș.a., iar termenul de realizare a acestor teme este depășit. În planurile de activitate științifică mai figurau teme ce nu țineau de actualitatea sistemului de ocrotire a sănătății publice în Moldova”.

Administrației ISMC i s-a obiectat că manifestă o atitudine neglijentă față de problemele implementării în practică a principalelor realizări științifice, precizându-se că aceasta trebuie să fie preocuparea Ministerului Ocrotirii Sănătății al RSSM. Totodată, se constata faptul că nu toate lucrările erau înregistrate la Comitetul din Domeniul Invențiilor. Ministerul Ocrotirii Sănătății și Consiliul științific al Ministerului analizau toate lacunele și propuneau Institutului să revadă planul de cercetare științifică, să excludă subiectele lipsite de actualitate și să limiteze termenul de executare a temelor, precum și să implice în activitatea științifică angajați de la diferite catedre. Administrației Institutului i se sugera să intensifice controlul asupra desfășurării activității științifice la catedre, să cuantifice lucrările executate și să le înregistreze, în mod obligatoriu, la Comitetul din Domeniul Invențiilor [26].

A fost anunțată o direcție auxiliară de cercetare – cea de istorie a științei și tehnicii. Pe 16 martie 1960, prin Dispoziția nr. 32 a Prezidiului Filialei Moldovenești a AȘ a URSS, *Cu privire la constituirea subegida Filialei Biroului Grupului Moldovenesc a Asociației Naționale Sovietice a Istoricilor din Domeniul Tehnicii și Științelor Naturale*, s-a decis de a-l include în componența celor șapte membri ai Grupului și pe M. I. Ghehtman, șeful Catedrei de ocrotire a sănătății a ISMC.

În anul 1961, ISMC avea în agendă 143 de teme de cercetare. Pentru comparație, Universitatea de Stat din Chișinău avea 266 de teme, Institutul Moldovenesc de Cercetări Științifice în domeniul Școlilor – 145 de teme. Autoritățile considerau drept exces de zel un număr atât de mare de teme, de aceea recomandau sintetizarea și excluderea „subiectelor lipsite de actualitate științifică” [27].

O etapă nouă în sistematizarea cunoștințelor științifice a început odată cu fondarea unei structuri specializate în domeniul cercetărilor din medicină. În 1962 a fost deschis *Laboratorul Central de Cercetări Științifice* (LCCȘ) (foto 9), care avea drept obiectiv perfecționarea și optimizarea științelor medicale și ale medicinei practice, pregătirea continuă și sistematică a cadrelor de înaltă calificare profesională. Potrivit statutului său, Laboratorul asigura coordonarea metodică și consultațiile pentru angajații catedrelor și doctoranzi în desfășurarea cercetărilor științifice. Primul șef de laborator, aflat în această funcție pe parcursul a 27 de ani, a fost A. Crâlov, doctor în medicină, Om emerit al școlii de învățământ superior. Inițial, în Laborator activau șapte cercetători științifici. După construcția unui bloc nou, numărul angajaților s-a majorat până la cca 70 de oameni. În 1995, colectivul LCCȘ era constituit din 143 de persoane, inclusiv 95 de cercetători științifici. Structura LCCȘ includea un șir de subdiviziuni. Laboratorul științific a fost utilat cu microscopie electronice moderne (EBM-100), cu un aparat disc-electrofarez (Marea Britanie), un analizator de electrofocalizare LKB (Suedia), computere etc. Între 1983 și 1994, în cadrul LCCȘ au fost desfășurate cercetări științifice în domeniul patologiei ficatului, fiziologiei și patologiei sistemului cardiovascular, alcoolismului și narcomaniei, influenței factorilor ecologici în provocarea maladiilor organelor sistemului digestiv etc.

Despre amploarea științifică a ISMC vorbește volumul de publicații științifice. În anii 1945–1967 numărul publicațiilor științifice a fost de peste 9 000 de titluri, inclusiv 500 în limba română. În 1958 a fost publicat, în limba română, primul studiu monografic din domeniul obstetrical-ginecologic [28]. În 1961, angajații Institutului au publicat 3 500 de lucrări științifice. În 1966 cercetătorii științifici și medicii-practicieni au publicat 850 de articole [29]. De specificat faptul că adesea se etala apartenența de partid a profesorilor cu rezultate științifice notorii.

Dezbaterile științifice au constituit o platformă de comunicare și de probare a unor teorii și concepții. Uneori apăreau divergențe, care se transformau în discuții incendiare. În anul 1964, bunăoară, la Congresul Fiziologilor desfășurat la Erevan, profesorul A. Zubkov (foto 10), șeful Catedrei de fiziologie a ISMC, prezenta rezultatele studiului interrelațiilor substanței reticulare a creierului cu glandele endocrine și cu conduita. Pe lângă datele experimentale, a fost expusă și o concepție nouă, care era în contradicție cu cea a acad. Piotr Anohin (1898–1974), somitate în domeniu, prezent și el la for. Unii colegi îl avertizau pe A. Zubkov să nu atace concepția lui P. Anohin, ca să nu provoace confruntări cu discipolii acestuia. A. Zubkov a replicat însă „că adevărul științific trebuie să fie spus, chiar dacă consecințele se vor răsfrânge negativ asupra relațiilor cu școala respectivă” [30], iar comunicarea sa a suscitat un interes major în sala arhiplină. Au urmat dezbateri la care a participat și acad. P. Anohin, care a adus învinuiri de esență cognitivă, afirmând că profesorul A. Zubkov nu-i cunoaște opera și nici pe cea a lui I. V. Secenov. La rândul său, A. Zubkov a argumentat că este un bun cunoscător al lucrărilor savantului P. Anohin și a ținut să amintească publicului că a tradus și a redactat în limba engleză lucrările lui Secenov [31]. În opinia lui, anume fiziologul P. Anohin nu-i la

Foto 9. Edificiul Laboratorului Central de Cercetări Științifice al ISMC, 1967.

Foto 10. Anatolie ZUBKOV, profesor universitar, organizator al unor seminare semiclandestine la care contesta pseudo-teoria lui T. Lâsenko – exponent oficial al geneticii sovietice.

curent cu rezultatele profesorului A. Zubkov, care poate oferi o explicație științifică, cum se face că poetul Johann Wolfgang Goethe s-a îndrăgostit la senectute și a creat o operă nemuritoare la acea vârstă și cum se face că fiziologi renumiți (făcând aluzie la acad. P. Anohin – n. a.) participă la evenimentul științific însoțit de doctorande tinere, iar alții sunt chiar ginecomani. Aceste afirmații provocaseră aplauze furtunoase, în urma cărora P. Anohin, împreună cu doctorul în medicină Atta Muratova, una dintre cele mai frumoase femei savante, au ieșit din sală. Totuși, în urma acestei situații, nu s-a ajuns la răzbunări personale. Mai mult chiar, V. Sudakov, discipolul acad. P. Anohin, a activat mulți ani la Catedra de fiziologie a ISMC, al cărui șef era A. Zubkov.

Corpul didactico-științific participa activ la evenimente științifice. În 1965, ISMC a fost gazda Congresului al IV-lea Unional al Anatomo-patologilor, consacrat în special problemelor de patologie cardiovasculară. La Congresul Mondial al Psihiatrilor, profesorul A. N. Molohov a susținut o comunicare despre cercetările în domeniul schizofreniei [32]. În 1969 s-a desfășurat cea de-a XXV-a sesiune ordinară de comunicări științifice. Profesorul Gheorghe Paladi a fost organizatorul a trei simpozioane unionale care s-au desfășurat la Chișinău, Moscova și Samarkand (1976–1978). La cel de-al XXXI-lea Congres al Chirurgilor din URSS, organizat la 17–19 septembrie 1986, la Tașkent, au participat și reprezentanți ai ISMC.

Totți profesorii își onorau norma științifico-didactică, potrivit unui plan, și participau la seminarele științifico-practice din republică [33]. Profesorul Constantin Matcovschi (foto 11) a fost primul decan al Facultății de Farmacie (1964–1966), până la numirea lui în postul de prorector pe probleme didactice. Ulterior, C. Matcovschi a mers în or. Vientiane, Laos, unde a susținut cursul de farmacologie în limba fran-

Foto 11. Constantin MATCOVSCHI, prorector pentru activitatea didactică al ISMC (1966–1968), eliberat din funcție pentru că pleda, alături de Nicolae Testemițanu, pentru includerea limbii române în procesul de studii.

ceză și a fondat Catedra de farmacologie a Institutului de Medicină din Vientiane.

La începutul anilor 1970, în cadrul ISMC au fost elaborate metode noi de studiere a formelor precoce de ateroscleroză a arterelor (microscopia electronică și analiza histochimică); s-au studiat modificările hormonale și metabolismul protidic în șocuri; au fost investigate modificările din diferite organe interne și hipotonii; rezultatele de perspectivă și tratamentul infarctului miocardic; s-au cercetat bolile cu focare naturale de infecție; patologia organelor aparatului digestiv; s-au obținut preparate din peritoneu; au fost propuși conservanți noi pentru transplant etc. [34].

În anul 1971, prof. univ. Nicolae Testemițanu iniția cercetări științifice referitoare la perfecționarea asistenței medicale acordate populației din mediul rural, pornind de la premisa statistică: unui țăran îi reveneau 5,3 vizite pe an la medic, iar unui orășean – 13,5 vizite. Drept urmare a acestei investigații, au fost fundamentate teoretic formele optime de organizare a asistenței medicale în condiții de policlinică (ambulatoriu), spitalicești și de urgență, în sate. Perfecționarea asistenței medicale specializate, amplasarea instituțiilor sanitare și determinarea capacității lor se baza pe rezultatele științifice ale lui N. Testemițanu și ale discipolilor săi. Contribuții substanțiale în domeniul medicinei sociale și al managementului medical au adus V. Cant, I. Prisăcaru, E. Popușoi, D. Tintiuc, C. Ețco, M. Raevschi, I. Oancea, V. Gherman, I. Grossu ș.a. [35].

În domeniul obstetricii și ginecologiei s-au remarcat M. Moghiliu, L. Cocerghinschi, Gh. Paladi, E. Gladun, M. Moșneaga, iar în domeniul pediatriei – V. Stari-covschi, M. Curlatov, V. Erencov, P. Cenușa, V. Halitov, G. Rusu. Drept reprezentanți de frunte ai chirurgiei infantile s-au afirmat Natalia Gheorghiu, Eva Gudumac, V. Belousov, P. Moroz, A. Draganiuc ș.a. Profesorul

M. Borzov a organizat serviciul dermatomicozelor [38].

Primul președinte al *Societății Științifice de Istorie a Medicinii* a fost doctorul în medicină Mihail Ghehtman (1901–1973), fondatorul și primul șef al Catedrei de organizare a ocrotirii sănătății, fost adjunct al comisarului norodnic al Ocrotirii Sănătății al RSSM, medic sanitar principal al RSSM [36]. Pe lângă M. Ghetman, lucrări valoroase în domeniul istoriei medicinei au elaborat savanții E. Popușoi [37], L. Spinei, N. Ejov, Gh. Baci, I. Grossu.

Activitatea științifico-didactică a angajaților ISMF a fost recunoscută prin conferirea de titluri onorifice. În primele trei decenii de activitate, 42 de savanți ai ISMC s-au învrednicit de titlul onorific „Om Emerit în Știință” (titlu instituit la 14 martie 1941), alții opt – de „Lucrător Emerit al Învățământului public” (titlu instituit la 12 octombrie 1972). Între anii 1985–1994 peste 30 de persoane au fost distinse cu titluri onorifice, cu medalii și ordine de stat [39].

Performanțele științifice ale corpului științifico-didactic au fost apreciate prin acordarea prestigioaselor premii de stat. În Tabelul de evaluare al performanțelor științifice acordarea Premiului de Stat al RSSM se evalua cu 1 000 de puncte [40]. De-a lungul timpului, laureați ai Premiului de Stat în domeniul Științei și Tehnicii au devenit profesorii V. Anestiadi, I. Zota, S. Rusu (1977), pentru ciclul de elaborări științifice în domeniul morfologiei funcționale, histoenzimologiei și ultrastructurii sistemului cardiovascular. T. Moșneaga a obținut Premiul de Stat pentru proiectul de construcție a Spitalului Clinic Republican (1981). În 1983, echipa de autori formată din N. Testemițanu, V. Guțu, Z. Cobălean, N. Leșanu, I. Pasescic și M. Frecăuțanu a fost premiată pentru ciclul de lucrări *Argumentarea științifi-*

fică multilaterală cu aplicare în practica ocrotirii sănătății a unor forme noi de organizare a asistenței de ambulatoriu specializate pentru locuitorii rurali (foto 12). Cercetătorii științifici L. Cobăleanski, V. Niguleanu și L. Lăsai – pentru cercetări ale șocului traumatic; V. Dubcenco – pentru cercetări în domeniul interferenței medicamentelor cu oxigenarea hiperbarică (1986) [41]. În 1994, autorii M. Popovici, A. Grosu, E. Vataman, V. Botnari, A. Izvoreanu au fost desemnați drept laureați ai Premiului de Stat în domeniul Științei, Tehnicii și Producției, pentru ciclul de lucrări științifice *Studierea epidemiologiei și patogeniei afecțiunilor cardiovasculare, elaborarea metodelor de diagnostic, tratament și profilaxie și perfecționarea formelor organizatorice de asistență cardiologică a populației* [42].

Activitatea științifică era una planificată, însă au existat și situații în care membrii catedrelor depășeau planul individual de cercetare. De exemplu, în 1986, la Catedra de stomatologie terapeutică, din cele 10 publicații, opt au fost executate în afara planului, la fel și în anul 1987, din cele trei publicații, două au fost neplanificate [43].

Planul de realizare a cercetărilor științifice se schița pe o perioadă de cinci ani și era ajustat la deciziile politice. Astfel, pentru anii 1986–1990, Catedra de stomatologie terapeutică urma să-și ajusteze activitatea de cercetare în vederea îmbunătățirii calității serviciilor stomatologice, în conformitate cu deciziile Congresului XXVII al PC al URSS. Activitatea științifică era una ancorată în realitățile practice ale societății, drept indicator de performanță fiind considerată executarea directivelor organelor de stat și de partid, prezentarea unor recomandări științifico-practice și implementarea rezultatelor științifice [44].

Foto 12. Echipa de autori formată din N. Testemițanu (al patrulea din stânga), V. Guțu, Z. Cobălean, N. Leșanu, I. Pasescic și M. Frecăuțanu, laureați ai Premiului de Stat în domeniul Științei și Tehnicii, 1983.

Odată cu proclamarea Independenței de stat a Republicii Moldova, au fost extinse oportunitățile de colaborare ale instituțiilor medicale locale cu cele din exterior. Pe parcursul anilor 1991–1994 au fost organizate 44 de congrese, conferințe și simpozioane internaționale și naționale. În anii 1991–1995 au fost prezentate 71 de rapoarte la asemenea foruri. Prin aceste manifestări științifice s-au stabilit relații de colaborare cu savanți notorii din România, Austria, Bulgaria, SUA, Germania, Olanda ș.a. O contribuție esențială la intensificarea colaborării dintre savanții din Republica Moldova cu cei din Țările Europei, Asiei și SUA a adus acad. Gheorghe Ghidirim, în calitate de ministru al Sănătății al Republicii Moldova (1990–1994) [45].

O performanță deosebită constituie publicarea lucrărilor științifice în limba română, cu grafie latină. Corpul profesoral al instituției a onorat cu demnitățile aceste schimbări majore de epocă. Cadrele didactice, pe cont propriu, au îndeplinit un volum enorm de muncă, fiind elaborate și traduse sute de manuale, compendii, recomandări metodice, cursuri etc. [46].

Relevante în acest sens sunt culegerile de lucrări ale conferințelor științifice ale Institutului de Stat de Medicină din Chișinău. Prima culegere, editată în 1991, cuprindea 393 de lucrări în limba rusă și doar 40 de lucrări în limba română. Or, cota cota-parte a acestora constituia doar 9,2 la sută, pe când cota-parte a lucrărilor în limba rusă – 90,8 la sută din totalul de lucrări. În al doilea an de independență, 1992, cota-parte a lucrărilor în limba română publicate în materialele Conferinței științifice anuale a crescut până la 38,9 la sută din totalul de 540 de lucrări, iar în anul 1993 – până la 60,9 la sută din totalul de 587 de lucrări. În anul 1994, ponderea lucrărilor în limba română a constituit 99,0 la sută din totalul de 506 lucrări, iar în 1995 – 99,6 la sută din 518 lucrări publicate în culegere [47].

Trecerea la limba de stat cu grafie latină a necesitat eforturi enorme pentru asigurarea procesului de învățământ cu manuale și materiale didactice în limba română. O parte din materialele didactice au fost procurate sau oferite de instituții de învățământ superior din România, altele au fost traduse din limbile rusă, engleză, franceză etc. Corpul profesoral-didactic s-a inclus activ în munca de asigurare informațională a procesului de învățământ, prin elaborarea manualelor și a materialelor didactice în limba română [48].

În 1980–1994, în practica medicală au fost implementate peste 900 de metode de diagnosticare, tratament și profilaxie, brevete de invenție; elaborate 260 de monografii, manuale și cursuri didactice, 1 350 de articole științifice, cca 300 de elaborări metodice [49].

În anii 1991–1995, 80,7 la sută din publicațiile corpului științifico-didactic constituiau scurte teze științifice în diverse culegeri de lucrări, în majoritatea lor nerecenzate, iar articolele științifice constituiau 19,3 la sută din totalul de lucrări publicate. În același interval de timp, erau obținute 58 de brevete de invenție, angajații instituției participând la trei expoziții internaționale de invenție și la 54 de foruri științifice internaționale, prezentând rezultatele cercetărilor la diferite întruniri științifice în peste 20 de țări (SUA, Franța, România, Germania, Spania, Italia, Olanda, Canada, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehia, Grecia, Turcia, Polonia, Portugalia, Israel, Ungaria, Rusia, Ucraina, Belarus, Uzbekistan) [50].

Precizăm că principalul centru științific și științifico-didactic în domeniul medical și farmaceutic din RSS Moldovenească și-a început activitatea la 20 octombrie 1945 având o singură facultate – Medicină Generală. Ulterior, au fost fondate câteva facultăți: în 1954 – Pediatrie; în 1959 – Stomatologie; în 1963 – Medicină Preventivă, iar în anul 1964 – Facultatea de Farmacie. În anul 1962 a fost înființată Facultatea de Perfecționare a Medicilor (FPM) (în prezent, Departamentul de Educație Medicală Continuă). Pentru desfășurarea activității științifice, în același an, a fost creat Laboratorul Central de Cercetări Științifice.

Or, aceste realități au impulsionat activitatea științifică a instituției. În 1965, ISMC a fost calificat ca fiind de categoria întâia, fapt ce i-a permis să se mențină în topul primelor patru instituții de profil (după Moscova, Leningrad și Kiev), din cele 87 existente în Uniunea Sovietică. Începând cu anul 1967, la instituție a fost introdusă internatura, care presupune perfecționarea cunoștințelor absolvenților la specialitatea aleasă, pe parcursul unui an.

În perioada 1945–1990, în cadrul instituției, activitatea științifică a fost una dinamică, complexă, axată pe problemele stringente ale societății, activitatea practică și cea teoretică fiind îmbinate armonios.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE ȘI NOTE

1. Batalova E.V. Nekotorye dannye o razviti meditsinskoy nauki v Moldavii. În: Zdravookhranenie, № 1, 1960, s. 10.
2. Institutul de Ftiziopneumologie „Chiril Draganiuc” / Red. coord.: Elena Tudor, Chișinău, Combinatul Poligrafic, 2009, p. 31.
3. Sofroni D. Institutul Oncologic din Moldova la 45 de ani, În: Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științe Medicale, nr. 3 (3), 2005, p. 16-18.
4. Știința oncologică în istorie și actualitate. Catedra Oncologie, Hematologie și Radioterapie la 40 de ani de la fondare / Sub red. acad. Ion Ababii, Ion Mereuță, Gheorghe Țăbărnă,

Ion Corcimar. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016, p. 29.

5. Anestiadi V.C. Dezvoltarea științei medicale în RSS Moldovenească. În: *Ocrotirea sănătății*, 1974, nr. 2, p. 9.

6. Sovetskaya Moldaviya, 4 noyabrya, 1946.

7. Ababii I., Prisăcaru V. Știința și inovarea – fundamentul medicinei moderne. În: *Intellectus*, nr. 3, 2005, p. 5-6.

8. Ețco C. Despre școlile științifice din medicină. În: *Analele Științifice ale USMF „Nicolae Testemițanu”*, nr. 2 (14), 2013, p. 166.

9. Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova (infra: AOSPRM), F. 51, I. 13, D. 255, f. 163; Ibidem, I. 4, D. 305, ff. 72-73.

10. Kerdivarenko Nataliya V. Alma mater – pervoe desyatiletie. În: *Curierul medical*, nr. 2 (287), 2005, p. 16.

11. Tintiuc D., Grossu Iu. Catedra sănătate publică și management sanitar „Nicolae Testemițanu” la 65 ani de la fondare. În: *Analele Științifice ale USMF „N. Testemițanu”*, nr. 2 (11), 2010, p. 125.

12. Arhiva Națională a Republicii Moldova (infra: ANRM), F. P-2848, I. 2, D. 23, f. 11, 16-33.

13. Sorean Ș. Știința medicală sovietică în slujba omenirii. În: *Moldova socialistă*, nr. 169, 18 iulie, 1952, p. 2.

14. AOSPRM, F. 51, I. 8, D. 397, ff. 1-6.

15. Arhiva Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: ACAȘM), F. 1, I. 1/2, D. 3, f. 44.

16. AOSPRM, F. 51, I. 11, D. 317, ff. 44-45.

17. AOSPRM, F. 51, I. 13, D. 255, ff. 163-164.

18. ANRM, F. P-2848, I. 10, D. 511, ff. 23-24.

19. ANRM, F. P-2848, I. 6, D. 808, ff. 162-167.

20. AOSPRM, F. 51, I. 20, D. 116, ff. 2-8; ACAȘM, F. 1, I. 1/1, D. 137, ff. 38-43.

21. ACAȘM, F. 1, I. 1/2, D. 41, ff. 162-163; I. 1/1, D. 145, ff. 29-39.

22. Kishinevskiy gosudarstvennyy meditsinskiy institut. *Studencheskaya nauchnaya konferentsiya. Tezisy dokladov studencheskoy nauchnoy konferentsii*. Kishinev, 1955, 56 s.

23. Cernov V. Un deceniu slăvit. În: *Moldova Socialistă*, nr. 257, 29 octombrie, 1955, p. 3 (autorul este locțiitorul directorului ISMC pe probleme științifice).

24. Sesiune științifică. În: *Moldova Socialistă*, nr. 3, 4 ianuarie, 1956, p. 3.

25. ACAȘM, F. 1, I. 1/2, D. 50, ff. 106-108.

26. ANRM, F. P-2848, I. 2, D. 334, ff. 427-428.

27. ACAȘM, F. 1, I. 1/2, D. 67, ff. 81-82; I. 1/1, D. 145, ff. 29-39.

28. Ștemberg M. Unele chestiuni privind organizarea asistenței obstetricale-ginecologice la sate (După materialele din raionul Strășeni al RSSM). Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1958, 47 p.

29. Anestiadi V.C. Dezvoltarea științei medicale în RSS Moldovenească. În: *Ocrotirea sănătății*, 1967, nr. 5, p. 10.

30. Furdui T. Profesorul universitar Anatolie Zubkov – savant, cetățean și patriot. În: *BAȘM. Științe Biologice, Chimice și Agricole*, nr. 1 (286), 2001, p. 153-154.

31. A realizat traducerea lucrărilor lui I.M. Secenov în anul 1936, în legătură cu organizarea Congresului Internațional al Fiziologilor, n.n.

32. Anestiadi V.C. Dezvoltarea științei medicale în RSS Moldovenească. În: *Ocrotirea sănătății*, 1967, nr. 5, p. 10.

33. AUSMF „Nicolae Testemițanu”, I. 1, D. 2255, ff. 20-21; D. 1104, f. 163.

34. Etsko K. Rol’ Kishinevskogo Gosudarstvennogo Meditsinskogo Instituta v razvitii zdravookhraneniya MSSR. În: *Zdravookhranenie*, № 1, 1973, s. 14-15.

35. Tintiuc D., Grossu I. Sănătate Publică și Management. Chișinău: CEP „Medicina”, 2007, p. 6.

36. Tintiuc D., Grossu I. Catedra sănătate publică și management sanitar „Nicolae Testemițanu” la 65 ani de la fondare. În: *Analele științifice ale USMF „Nicolae Testemițanu”*, nr. 2 (11), 2010, p. 120.

37. Arhiva Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” (infra: AUSMF „Nicolae Testemițanu”), F. 2, I. 4, D. 2019, 199 f.

38. Grossu I. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” /Red. resp. Ion Ababii, Chișinău, Inconcom, 1995, p. 33-42.

39. Ababii I. 60 de ani ai învățământului medical superior din Republica Moldova. În: *BAȘM. Științe Medicale*, nr. 2 (2), 2005, p. 9-10.

40. AUSMF „Nicolae Testemițanu”, I. 1, D. 2322, f. 15.

41. AUSMF „Nicolae Testemițanu”, F. 2, I. 4, D. 1932, f. 195.

42. Ababii I. Când vocația înseamnă împlinirea misiunii umane. În: *Academician Mihail Popovici. Biobibliografie / Ed., red. șt. C. Manolache; resp. de ed. Ion Valer Xenofontov*. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2018, p. 66.

43. AUSMF „Nicolae Testemițanu”, I. 1, D. 2310, ff. 20-23, 30; D. 2322, ff. 11-14.

44. Ababii I., Prisăcaru V. Realizări științifice sub flamura independenței statale. În: *Medicus*, nr. 7-8 (847-848), 2011, p. 2.

45. Ababii I. Savantul care a dus numele neamului său departe în lume. Academicianul Gheorghe Ghidirim la 80 de ani. În: *Akademios. Revistă de Știință, Inovare, Cultură și Artă*, nr. 2 (53), 2019, p. 172-173.

46. Arhiva curentă a Senatului USMF „Nicolae Testemițanu”. Raportul rectorului din 6 octombrie 2005 consacrat aniversării a 60-a a învățământului medical superior din Moldova, f. 19.

47. Ababii I., Prisăcaru V. Activitatea științifică în USMF „Nicolae Testemițanu” în perioada 1991-2010. În: *BAȘM. Științe Medicale*, nr. 1(33), 2012, p. 15.

48. Butnaru Valentina. 60 de ani de la înființarea Universității de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. În: *Jurnal de Chișinău*, 7 octombrie, 2005, p. 9.

49. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu” din Republica Moldova /Coord.: Gheorghe Baciuc; resp. de ed.: Ion Ababii. Chișinău: Tipografia „Elan Poligraf”, 2015, p. 68.

50. Ababii I., Prisăcaru V. Activitatea științifică în USMF „Nicolae Testemițanu” în perioada 1991-2010. În: *BAȘM. Științe Medicale*, nr. 1(33), 2012, p. 17-19.